

РОЗГАЛУЖЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНИЙ ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЗАЦІЇ ПРОЗИ М. ПРУСТА (на матеріалі українського перекладу)

Розглянуто розгалуження як один із синтаксичних засобів психологізації прози М. Пруста. Проаналізовано особливості відтворення функцій даного синтаксичного засобу в тексті перекладу.

Ключові слова: психологічна проза, розгалуження, однорідні члени речення, паралельний гіпотаксис.

Вивчення розвитку людства завжди було антропоцентрично зорієнтованим, адже людина постійно у пошуках самопізнання, усвідомлення власного внутрішнього світу. Прагнення до осмислення найпотаємніших сфер людської природи зумовило появу такого літературного жанру як психологічна проза.

Психологізм у літературі, тобто змалювання внутрішнього життя особистості як важливого моменту образу світу, набуває особливої інтенсивності в епохи, коли на перший план виступає не громада-колектив, а окрема людина з її внутрішнім самостоянням, що визначає, звичайно, й зміну жанрово-формальних засобів творчості.

Психологічна проза відзначається глибоким проникненням у таємничий світ людської особистості, докладним відтворенням найдібніших перипетій внутрішнього психічного життя людини через детальне змалювання найтонших відчуттів, вражень, настроїв, раптової зміни почуттів та поворотів думок, тобто зміни станів душі, яка чутливо сприймає навколишній світ, перетворює його за допомогою фантазії й занурюється в глибину свого найпотаємнішого “я”.

Глибоке проникнення психологічного роману у внутрішній світ людини привело до інтенсифікації лінгвостилістичних досліджень прийомів і форм детального зображення психологічних та розумових станів у свідомості людини, що зумовило наявність різних концепцій із відмінною, часом суперечливою термінологією засобів психологізації.

У зв'язку із цим, вивчення особливостей відтворення розгалужень як одного із синтаксичних засобів психологізації прози М. Пруста, що характеризується злиттям в єдиний художній образ фрагментів спогадів; найточнішим зображенням вражень, які виникають під впливом образів, що випадково зринають у свідомості; вираженням неподільності багатьох асоціацій та взаємопроникненням переживання і думки, набуває особливої **актуальності** в контексті дослідження проблем рецепції художнього твору іншомовним читачем.

Отже, **метою** даного дослідження є виявлення та аналіз особливостей передачі розгалужень

за допомогою однорідних членів та паралельного гіпотаксису як одного із синтаксичних засобів психологізації прустівської прози в українському художньому перекладі.

Об'єкт дослідження – розгалужених конструкцій у романі М. Пруста “*У пошуках втраченого часу*”.

Предметом дослідження є способи відтворення розгалужень як одного із синтаксичних засобів психологізації прустівської прози.

Художні принципи психологічного роману, що дозволяють глибоко проникнути у внутрішній світ людини, спонукають багатьох дослідників до інтенсифікації лінгвостилістичних досліджень прийомів і форм детального зображення психологічних та розумових станів у свідомості людини, що зрештою зумовлює наявність різних концепцій із відмінною, часом суперечливою термінологією засобів психологізації: “невласне-пряма мова” [1], “внутрішній монолог” [2], „внутрішнє мовлення” [5], „потік свідомості” [4], „відтворена внутрішня дія” [3].

Аналізуючи синтаксичні засоби психологізації прози М. Пруста, будемо оперувати терміном „відтворена внутрішня дія (далі ВВД)”. Цей термін, на наш погляд, найбільш вдалий для позначення способів зображення дійсності крізь суб'єктивний потік свідомості героя та вираження екстатичного руху, що номінативно позначається лексичними одиницями, які містять сему дії: *dé-chiffrer, découvrir, amener à la lumière nos sentiments, éclaircir par notre effort personnel, tirer de l'obscurité, tâcher de connaître plus complètement, rendre claire, résoudre cet énigme de bonheur* та ін.

Співвідношення ВВД і психологічної прози М. Пруста – прояв діалектичного співвідношення частини й цілого. Саме тому ступінь відповідності цільового тексту стилістичній системі першотвору залежить від збереження стилістичного інваріанта ВВД, що можна виявити в результаті аналізу індивідуально-авторських особливостей конститутивних ознак ВВД в оригіналі та їх перевтілення в перекладі.

Узагальнення специфіки синтаксичної структури ВВД, її стилістичних та естетичних функцій дозволило зробити висновок про стилістичний інваріант ВВД на синтаксичному рівні: диз'юнктивні й парантетичні конструкції, анаколуфи, риторичні запитання та розгалуження.

Під поняттям „розгалуження” розуміємо лінгвостилістичний прийом деталізованого відображення всієї системи конотаційних значень і

зв'язків за допомогою однорідних членів речення та паралельного гіпотаксису. Читання таких розгалужених синтаксичних структур вимагає особливої уваги, зосередженості та фантазії, що полегшує сприйняття й розуміння відчуттів, образів та асоціацій, які раптово зринають у свідомості оповідача.

Для ілюстрації розгалуженої структури

*Mais j'avais revu tantôt l'une, tantôt l'autre des chambres que j'avais habitées dans ma vie, et je finissais par me les rappeler toutes dans les longues rêveries qui suivaient mon réveil: **chambres d'hiver où** quand on est couché, on se blottit la tête dans un nid **qu'on** se tresse avec les choses les plus disparates, un coin de l'oreiller, le haut des couvertures, un bout de châle, le bord du lit et un numéro des Débats roses, **qu'on** finit par cimenter ensemble selon la technique des oiseaux en s'y appuyant indéfiniment; **où**, par un temps glacial, le plaisir **qu'on** goûte est de se sentir séparé du dehors (comme l'hirondelle de mer qui a son nid au fond d'un souterrain dans la chaleur de la terre) et **où**, le feu étant entretenu toute la nuit dans la cheminée, on dort dans un grand manteau d'air chaud et fumeux, traversé des lueurs des tisons **qui** se rallument, sorte d'impalpable alcôve, de chaude caverne creusée au sein de la chambre même, zone ardente et mobile en ses contours thermiques, aérée de souffles **qui** nous rafraîchissent la figure et viennent des angles, des parties voisines de la fenêtre ou éloignées du foyer, et **qui** se sont refroidies; – **chambres d'été où** l'on aime être uni à la nuit tiède, **où** le clair de lune appuyé aux volets entrouverts jette jusqu'au pied du lit son échelle enchantée, **où** on dort presque en plein air, comme la mésange balancée par la brise à la pointe d'un rayon; ... [8, с. 33].*

Унікальне розгалуження вищенаведеного фрагмента підкріплюється його особливою організацією, адже процитований уривок оригіналу складає одне-єдине речення. В українському тексті не збережено довжину складної структури вихідного тексту, що порушило неподільність появи образів та вільний рух асоціацій, що зринають під впливом цих образів. Так, повтор номінативної конструкції *ось помешкання зимове* на початку другого речення ще раз зосереджує увагу читачів на зовнішньому тлі внутрішньої дії, відвертаючи її від чуттєвих і розумових образів. Виокремлення спогадів про літню кімнату в окремий абзац також, на наш погляд, є невдалим перекладацьким рішенням, адже це призводить до втрати плавності психічних та розумових процесів.

Кожна з частин паралельних обставинних конструкцій розгалужується витонченим викори-

прусівської прози вважаємо за доцільне розглянути уривок, де герой роману марить про кімнати свого минулого. Змалювання послідовного відтворення у свідомості оповідача картин минулого виражається на письмі паралельними обставинними конструкціями, введеними прислівником *où*.

*А проте мені ввижались то ті, то ті покої, де довелося жити, поки я, прокинувшись, перебирав їх у своїй замрії геть усі: ось **помешкання зимове, де**, забравшись до ліжка, тиснешся носом у кубельце, вимощене тобою з усякої всячини, – з вуха подушки, з верху ковдри, з різка шалі, з краю постелі, з числа „Деба роз”, а потім, зліпивши це все по-пташиному, на часину влаштуєшся там. **Ось помешкання зимове, де** так любо відчувати в холоднечу своє усамітнення (так мостить собі кубелечко глибоко в кручі, в земному теплі, морська ластівка). **Тут** цілу ніч палахкотить у коминку вогонь, а ти спиши під розлогим плащем теплою й курного повітря, в якому жевріють відблиски племінних головошок, спиши у примарному алькові, в гарячій печері, виритій посеред кімнати, в жаркому пасмі з хисткими обрисами, а протяг поза ними студить тобі обличчя й іде з куточків кімнати, з тих куточків, що ближче до вікна й далі від коминка, і тому прохолодніших.*

*А ось оселя літня, де так любо буває злитися з теплою ніччю; **де** місячне сяйво, промкнувшись крізь розведені віконниці, докидає свій чарівний трап до узніжжя постелі; **де** спиши просто неба, мов синичка, вколисувана вітерцем на кінчику сонячного паруса [6, с. 8].*

станням підрядних речень із відносним займенником *qui*, які виражають спосіб пересування у внутрішньому плані. Вихідні підрядні речення відтворені в перекладі відповідно до норм цільової мови:

*traversé des lueurs des tisons **qui** se rallument – в якому жевріють відблиски племінних головошок; aérée de souffles **qui** nous rafraîchissent la figure – а протяг поза ними студить тобі обличчя.*

В окремих випадках перекладач спрощує підрядні конструкції першотвору: *qui se sont refroidies – прохолодніших*.

Двочленні підрядні речення з неозначено-особовим підметом *on*, який не має прямого відповідника в цільовому тексті, адаптовано одночленними конструкціями:

*qu'on finit par cimenter ensemble – а потім, зліпивши це все по-пташиному; le plaisir **qu'on** goûte – так любо відчувати;*

qu'on se tresse avec les choses les plus disparates – вимощене тобою з усякої всячини.

До того ж у перекладі зазначеного фрагмента звертаємо увагу на заміну неозначено-особового займенника *on* на особовий займенник *tu*, що мовби дає можливість українському читачеві безпосередньо приєднатися до внутрішніх дій прустівської прози.

Вихідні підрядні речення, зі свого боку, розгалужуються за допомогою однорідних членів речення, що передають асоціативне розгортання внутрішньої дії. Порівняння оригіналу та перекладу свідчить про те, що домінантні риси розгалуження цього уривка в українському тексті збережені. Наприклад, перекладач дотримався порядку розгортання підрядного речення за допомогою однорідних додатків (*avec les choses les plus disparates, un coin de l'oreiller, le haut des couvertures,*

Dans les fêtes qu'elle donnait, comme je n'imaginai pour les invités aucun corps, aucune moustache, aucune bottine, aucune phrase prononcée qui fût banale, ou même originale d'une manière humaine et rationnelle, ce tourbillon de noms introduisant moins de matière que n'eût fait un repas de fantômes ou un bal de spectres, autour de cette statuette en porcelaine de Saxe qu'était Mme de Guermantes, gardait une transparence de vitrine à son hôtel de verre [9, с. 19].

В українському перекладі збережено порядок розташування системи додатків вихідного тексту, що свідчить про адекватну передачу її функцій – зображення процесу внутрішнього відображення предметів та явищ зовнішнього світу. Крім того, перекладач, як бачимо, чітко передав стилістичну функцію прустівської анафори, вираженої повторенням займенника *aucun*. У тексті перекладу відповідно до норм української мови та правил її функціонування, повторюється префікс і прийменник *без*, що не лише передає плавність розгортання внутрішньої дії, але й зберігає ритмічність цього фрагмента.

Однорідні члени *un repas de fantômes ou un bal de spectres*, які ілюструють метафоричний перехід до іншого погляду щодо середовища, що відображається в свідомості оповідача, також знайшли достатньо адекватне вираження в цільовому тексті.

Паралельно звертаємо увагу на адаптацію французької обставинної конструкції *dans les fêtes qu'elle donnait*, яка внаслідок прийому деконпресії відтворена у цільовому тексті двома синонімічними елементами – *на її раутах і прийняттях*, що можна пояснити інтерпретаційною позицією перекладача. Незважаючи на те, що таке перекладацьке рішення, на наш погляд, дещо неадекватне на лексичному рівні, адже іменник *раут* є застарілим словом [10, с. 1016], на синтаксичному

un bout de châle, le bord du lit et un numéro des Débats roses – з вуха подушки, з верху ковдри, з ріжка шалі, з краю постелі, з числа “Деба роз”), що ілюструє послідовний рух вільної асоціації. Водночас у цільовому тексті помічаємо анафоричний повтор прийменника *з*, що вважаємо компенсацією втрати анафоричного повтору вихідного займенника *qui*, який виражає незавершеність внутрішньої дії й сприяє створенню виразної ритмічної організації даного уривка.

У перших рядках наступного фрагмента, де головний герой роману намагається викликати у своїй уяві картину палацу Германтів, виявляємо цілий комплекс однорідних додатків. Такий лінгвостилістичний прийом дозволяє детально змалювати сам процес пошуку чуттєво-наочного образу середовища, яке оповідач мріє побачити:

Гостей на її раутах і прийняттях я уявляю собі безтілесними, без вусів і без черевиків, без банальних реплік, як і без реплік оригінальних, бодай у людському, побутовому плані, і вся ця, така сама нематеріальна, як бенкет марюк чи бал упирів, шуря-буря імен докола статуетки з севрської порцеляни, себто докола дукинї Германтської, змагалася своєю прозорістю з шибками її шкляного палацу [7, с. 10].

рівні цілком вписується в лінгвостилістичний інваріант розгалужених синтаксичних структур прустівської прози.

Отже, підсумовуючи розглянуті приклади відтворення розгалужень можна стверджувати, що перекладачеві загалом вдалося адекватно передати в українському тексті стилістичні та естетичні функції розгалужень як лінгвістичного прийому репрезентації індивідуально-авторських особливостей психологічної прози М. Пруста. Так, в українському тексті передані розгалуження за допомогою підрядних речень та однорідних додатків. Водночас перекладач зберігає порядок розташування системи однорідних членів речення, що, з одного боку, свідчить про адекватну передачу стилістичних та естетичних функцій ВВД, а з іншого – про значний внесок А. Перепаді у розвиток української літератури, який розширив виражальні засоби жанру роману, спрямованого на зображення внутрішнього світу людини.

Література

1. Андриевская А.А. Несобственно-прямая речь в современной французской художественной прозе : дис. на соиск. учен. степени доктора. филол. наук : спец. 677 „Теория языкознания” / А. А. Андриевская. – К., 1970. – 64 с.
2. Завадовская С.Ю. О внутреннем монологе (Клод

- Симон, Ален Роб-Грие) / С. Ю. Завадовская // Стилистические проблемы французской литературы. – Л. : ЛГПИ, 1975. – С. 89–102.
3. Осадчук Р.П. Відтворення внутрішньої дії у сучасному французькому романі та його перекладі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / Осадчук Роман Петрович. – К., 1992. – 217 с.
 4. Павліщева Я.О. Структура потоку свідомості в романній трилогії Г. Міллера „Тропік рака”, „Чорна весна” і „Тропік козерога” : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 „Література зарубіжних країн” / Я. О. Павліщева. – Дніпропетровськ, 2008. – 15 с.
 5. Сенічева О.А. Засоби вираження внутрішнього мовлення в художньому тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство” / О. А. Сенічева. – Донецьк, 2005. – 20 с.
 6. Пруст М. У пошуках втраченого часу / М. Пруст ; пер. із фр. А. Перепаді // Твори : у 7 т. – К. : Юніверс, 1997. – Т. 1 : На Сваннову сторону. – 368 с.
 7. Пруст М. У пошуках втраченого часу / М. Пруст ; пер. із фр. А. Перепаді // Твори : у 7 т. – К. : Юніверс, 1999. – Т. 3 : Германська сторона I, II. – 480 с.
 8. Proust M. À la recherche du temps perdu / M. Proust. – M. : Progrès, 1970. – Vol. 1 : Du Côté de chez Swann. – 436 p.
 9. Proust M. A la recherche du temps perdu / M. Proust. – Paris : Bookking international, 1994. – Vol. 3 : Le côté de Guermantes. – 607 p.

Довідкова література

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.

Рассмотрены разветвления выступающие одним из синтаксических средств психологизации прозы М. Пруста. Проанализированы особенности воспроизведения функций данных синтаксических средств в тексте перевода.

Ключевые слова: психологическая проза, разветвления, однородные члены предложения, параллельный гипотаксис.

Ramification as one of syntactical means of M. Proust's psychological prose are examined. Peculiarities of reproduction in translation of functions of these syntactical means are analysed.

Key words: psychological prose, ramification, basic sentence terms, parallel subordination.